

İlk mənbələr dərslərin səmərəliliyini artırır

Sevdə Axundova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kollecinin
müəllimi

Ölkəmizdə uğurla həyata keçirilən və dönməz xarakter almış təhsil islahatının hazırkı mərhələsində müasir ədəbiyyat dərslərləri və dərslərin vəsaitlərinin təlimin yeni keyfiyyət səviyyəsinə yüksəldilməsi, təhsilin məzmununun müstəqil dövlətçilik prinsipləri əsasında qurulması rolu böyükdür.

Yeni Təhsil Qanununda orta məktəb qarşısında vətənpərvərlik və azərbaycançılıq ideyalarına sadıq olan, müstəqil və yaradıcı düşünən, milli mədəni və ümumbəşəri dəyərləri qoruyan və inkişaf etdirən, geniş dünya görüşünə malik, təşəbbüsləri və yenilikləri qiymətləndirməyi bacaran, nəzəri və praktiki biliklərə yiyələnən, müasir təfəkkürlü vətəndaş və şəxsiyyət yetişdirmək vəzifəsi qoyulmuşdur. Həmin vəzifənin yerinə yetirilməsində yeni tipli, müasir dövrün tələblərinə cavab verən dərslərlərin, dərslərin vəsaitlərinin hazırlanması, nəşri mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan təhsil sisteminə dərslilik və müntəxəbatların hazırlanmasında zəngin pedaqoji və elmi ənənələr vardır. Mirzə Şəfi Vəzəh, Səid Ünsizadə, Rəşid bəy Əfəndiyev, Məhəmmədtağı Sidiqi, Firidun bəy Köçərli,

Abdulla Şaiq və başqalarının tarixi xidmətləri bunu aydın əks etdirir. AMEA-nın müxbir üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor Nizami Cəfərov, filologiya elmləri namizədi Nəcəf Nəcəfov, pedaqoji elmlər namizədi, dosent Bilal Həsənlilin tərtib etdikləri orta ümumtəhsil məktəblərinin XI sinifləri üçün “Ədəbiyyat müntəxəbatı” dərslərinə bu zəngin ənənələrin uğurlu davamı kimi (Bakı, “Kövsər” nəşriyyatı, 2009) diqqəti cəlb edir.

Dərslərin vəsaitinin məzmununda, metodik sisteminə təcrübəli filoloq dəst-xətti, metodist səriştəsi diqqəti cəlb edir. “Ədəbiyyat müntəxəbatı”nda ədəbiyyat tarixinin inkişaf mərhələləri, mövzular XI sinif üçün ədəbiyyat proqramının tələblərinə, dərslərinin məzmunu və strukturuna uyğun olaraq təqdim edilir. Belə ki, V-XI siniflərin ədəbiyyat proqramlarında Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin aşağıdakı kimi dövrləşməsi əsas götürülmüşdür:

I. Qədim dövr (ən qədim zamanlardan XIII əsrə qədər);

II. Orta dövr (XIII əsrdən XVII əsrə qədər);

III. Yeni dövr (XVII əsrdən XX əsrin əvvəllərinə qədər);

IV. Ən yeni dövr (XX əsrin əvvəllərindən bu günə qədər).

XI sinifdə öyrənilən monoqrafik mövzular sinfin səviyyəsinə uyğun müəyyənləşdirilmiş, XX əsrin əvvəllərindən bu günədək ədəbiyyatımızın ümumi mənzərəsini əks etdirən müvafiq ədəbi-bədii materialların müntəxəbatına daxil edilməsi məqsədəuyğun sayılmışdır. Hər bir mövzu üzrə ilk növbədə həmin sənətkarın yaradıcı şəxsiyyəti barədə yığcam məlumat verilir. Bu materiallar “Ədəbiyyat” dərslərinə dəki məlumat və şərhləri mövzu, problem baxımından tamamlayır. O da aydın olur ki, bu mövzular məzmunca cəlbədidir, yorucu fakt və hadisələrin sadalanmasından uzaqdır. Başlıcası isə məktəblilərdə sənətkarın şəxsiyyətinə və yaradıcılığına marağın yaranması, biliklərin zənginləşdirilməsinə kömək edir.

Müəlliflər çalışmışlar ki, proqramın tələbinə uyğun olaraq tədrisinə ayrıca saat verilən əsərlər vəsaitdə dolğun şəkildə əks olunsun, müntəxəbat dərslərlə ümumi vaxtda təşkil etsin, onu məntiqi şəkildə tamamlasın. Şagirdin ikinci dərəcəli faktlar, məlumatlarla yüklənməməsi, təlim yükünün optimallığı tələbi də dərslərin vəsaitində nəzərə alınmış, bəzi irihəcmli əsərlərin ixtisarla verilməsi məhz həmin elmi-metodiki zərurətdən irəli gəlmişdir.

Məlumdur ki, əvvəllər ədəbiyyat üçillik kurs şəklində öyrənilirdi. Onda XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatı, o cümlədən C.Məmməd-quluzadə, M.Ə.Sabir X siniflərdə tədris edilirdi. 2002-ci ildə təsdiq olunmuş proqramla ədəbiyyat kursunun 2 il ərzində öyrədilməsi məqsədəmüvafiq

bilindi. Bu həm də ona görədir ki, XX əsr bütün dünya xalqlarının siyasi, ictimai və ədəbi həyatında olduğu kimi, Azərbaycanın həyatında da mühüm rol oynamışdır. Bu dövrün ədəbi mühitini buraxılış sinfi şagirdləri daha yaxşı anlaya bilərlər. C.Məmməd-quluzadənin “Anamın kitabı”, “Azərbaycan” əsərləri zamanımızla daha ahəngdar səslənir. Eyni sözləri M.Ə.Sabirin “Amalımız, əfkarımız ifnayı-vətəndir”, “Səttarxana” şeirləri haqqında da demək olar.

“XX əsrin birinci yarısında Azərbaycan ədəbiyyatı”nın I mərhələsinə daxil edilmiş Hüseyn Cavidin “İblis”, C.Cabbarlının “Oqtay Eloglu”, S.Vurğunun “Vaqif”, Məhəmməd Hüseyn Şəhriyarın “Heydərbabaya salam” əsərləri də öz aktuallığı ilə diqqəti cəlb edir.

Məlumdur ki, C.Cabbarlının “Almaz”, “1905-ci ildə” pyesləri yenə də ədəbiyyatımızın incilərindəndir. Lakin bu əsərlərdəki bəzi məqamlar mübahisəli görünür. Təbii ki, orta məktəb dərslərlərinə mübahisəli məsələlər salına bilməz. S.Vurğunun “Vaqif” əsəri isə tamamilə yeni aspektdə, yeni baxışlara uyğun təhlil olunmalıdır. Bu barədə kifayət qədər materiallar vardır.

“XX əsrin ortalarından bu günə qədər Azərbaycan ədəbiyyatı” adlanan II mərhələdə R.Rzanın “Qızılqul ol-mayaydı”, İlyas Əfəndiyevin “Xurşidbanu Natəvan”, B.Vahabzadənin “Gülüstən” əsərlərinin tədris edilməsi də müəllimləri razı salır. “Gülüstən”in yenidən gündəmə gəlməsi çox önəmlidir. 2009-2010-cu dərslərdən proqramda Mir Cəlalin “Bir gəncin manifiesti” əsərinin öz yerini tutması da

maraqla qarşılanmışdır. İndi roman özünün yeni həyatını yaşayır. Roman-dan seçilmiş proqramlar öz təsirliliyi, məzmunu və bədii keyfiyyəti ilə nə-zəri cəlb edir.

Görkəmli yazıçı İ.Şıxlının “Dəli Kür” romanının müntəxəbatda təqdimi məqsədəuyğundur. Məlumdur ki, ədə-biyyatımızın və sənətkarın ciddi uğuru sayılan “Dəli Kür” mürəkkəb, çox-şaxəli əsərdir. Romanda ölkəmizin ictimai-siyasi həyatında baş vermiş mühüm hadisələr, xalqımızın başına gətirilən faciələr Cahandar ağanın və onun ailəsinin təmsalında əks etdirilir.

Cahandar ağanın o dövrdə ictimai quruluşdakı ədalətsizliklərin qurbanı olması, onun faciəsini şəxsi həyatın-dakı ziddiyyətlərdə ağırlaşdırması əsərdə yüksək sənətkarlıqla əks etdi-rilmişdir. Romanda təsvir edilən hadi-sələr, obrazlar sistemi müəllif niyyəti-nin açılmasında mühüm rol oynayır. Bu mənada romanda ixtisarlara apar-maq çox çətindir. Eyni zamanda əsəri tam şəkildə dərstdə öyrətmək də imkan xaricindədir.

Müəlliflər ixtisarlara zamanı əsərin ümumi ruhunu, bütövlüyünü, sənətkar niyyətinin açılmasına daha çox xidmət edən başlıca səhnələri, epizodları maksimum dərəcədə qoruyub saxla-mağa çalışmış, buna müvəffəq olmuş-lar.

Bütün bunlar isə ilk növbədə on-dan irəli gəlir ki, müəlliflər vəsaitdəki təlim materiallarında tərbiyəvi cəhəti, ideya-estetik təsiri, şagirdin bədii təfəkkürünün, dünyagörüşünün forma-laşdırılmasını diqqət mərkəzində sax-lamışlar. Müşahidələr göstərir ki, sənətkarın həyat və yaradıcılığı ilə bağlı maraqlı fakt və məlumatlar şagirdlərin

dərstdə cavablarına müsbət təsir gös-tərir, təlim prosesinin səmərəliliyini təmin etməyə imkan yaradır.

Məlumdur ki, müasir dərslin təş-kilinə, metodikasına, müəllim və şa-girdlərin fəaliyyətinə yüksək tələblər verilir. Bu tələblərdən biri də mək-təblinin müstəqil, yaradıcı, təşəbbüs-kar fəaliyyətinin təlim prosesində apa-rıcı yer tutmasıdır. Ədəbiyyat dərslərində şagird dərslərdəki təhlil nümunələrini, bu və ya digər sənətkar, əsər barədə söylənilən hazır hökmləri əz-bərləməməli, müstəqil, yaradıcı oxucu fəaliyyəti göstərməlidir.

Müəllimin təlim prosesində rolu bələdçilik, şagirdin yaradıcı, müstəqil işə yönəldilməsi səciyyəsi daşmalıdır. Bədii əsərin oxusu, gücətan səviyyə-də təhlili və qiymətləndirilməsi ilə bağlı əsas iş indi şagirdin öhdəsinə düşür. Bu baxımdan şagird dərslərdəki məhdudlaşmamalı, müntəxəbatdakı bədii mətnləri diqqətlə oxumalı, sual və tapşırıqlar sistemi ilə işləməli, dər-sdəki cavablarında onlara istinad etmə-lidir. Bu bir həqiqətdir ki, şagirdin bədii mətnin özünü oxumadan dərslərdəki təhlil materialları əsasında əsər barədə ağılabatın mühakimə yürüt-məsi, öz hökmlərini əsaslandırması mümkün deyildir.

Dərs vəsaitinin mühüm bir istiqə-məti məktəblilərdə oxucu bacarıqları-nın, bədii zövqün inkişafına geniş imkan yaratmasıdır. Bu özünü ilk növbədə əsərin ideya-məzmununun, sənətkarlıq xüsusiyyətlərinin, müəllif niyyətinin müəyyənləşdirilməsi, qiymətləndirilməsi ilə bağlı sual və tapşırıqların müntəxəbatda daxil edilməsinə də göstərir.

Dərs vəsaitində oxucunu bədii

mətnin dərin qatlarına nüfuz etməyə istiqamətləndirən, əsərin mövzusu, problematikası, obrazlar sistemi ilə bağlı sual və tapşırıqların şagirdlərdə müstəqil təhlil bacarıqlarının inkişaf etdirilməsində əhəmiyyətli rol oynayaçağı şübhə doğurmur.

Dərs vəsaitinin bütün bölmələrində şagirdlərin yaş və bilik səviyyəsinin, əsəri qavrama xüsusiyyətlərinin diqqət mərkəzində saxlanılması, interaktiv təlim imkanlarının nəzərə alınması təqdirəlayiq hal kimi qeyd olunmalıdır.

“Ədəbiyyat müntəxəbatı” orta məktəb məzunlarının buraxılış və ali məktəblərə qəbul imtahanlarına hazırlaşması üçün zəruri vəsaitdir. Təsədüfi deyildir ki, bu kitab nəşr olunan kimi TQDK tərəfindən ədəbiyyat fənni üzrə qəbul imtahanı proqramındakı oxunması zəruri olan ədəbiyyat siyahısına daxil edilmişdir. Hazırda buraxılış və qəbul imtahanlarında test tapşırıqlarının bir qisminin məhz bu dərs vəsaiti üzrə hazırlanması müntəxəbatın müəlliflərinin uğurundan xəbər verir.

XI sinif üçün “Ədəbiyyat müntəxəbatı” dərs vəsaitlərinin tərtibinə verilən müasir tələblər nəzərə alınmaqla yazılmışdır. Aydındır ki, bu müntəxəbatdan orta ixtisas məktəblərində də dərs vəsaiti kimi istifadə olunur. Ona görə də, ədəbiyyat proqramında, dərslərdə və həmçinin müntəxəbatda xarici ölkələr ədəbiyyatına dair məlumatların daxil edilməsi də arzu olunardı. Xatırladıq ki, əvvəlki müntəxəbatlarda belə nümunələr öz yerini tuturdu. Şübhə etmirik ki,

müəllim və şagirdlər tərəfindən böyük razılıqla qarşılanmış müntəxəbat hazırkı mərhələdə orta ümumtəhsil məktəblərində ədəbiyyat təliminin səmərəliliyinin yüksəldilməsində mühüm rol oynayacaq, şagirdlərin mütləq mədəniyyətinin yüksəldilməsinə əhəmiyyətli təsir göstərəcəkdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycanın təhsil siyasəti. II hissə. 2005.
2. Ədəbiyyat müntəxəbatı. Ümumtəhsil məktəblərinin 11-ci sinfi üçün dərs vəsaiti. Bakı: “Kövsər” 2009.
3. Ədəbiyyat. Ümumtəhsil məktəblərinin 11-ci sinfi üçün dərslik. Bakı, 2008.

Резюме

В данной статье основной упор делается на портреты писателей, указанной в программе по литературе для V-XI классов общеобразовательной школы. Хрестоматия составлена в соответствии программы.

Summary

Having according to and examples have been given to the program of the literature on V-X classes of general education schools to the text-book of literature written in the article from portraits of the corresponding some writers. Selected fragments from the literary work have been compiled to the complete program suitably.